

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>;

Лобан Д. В. – суддя Чернігівського окружного адміністративного суду, м. Чернігів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6314-0778>

Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини

Метою статті є аналіз наукових поглядів щодо застосування законодавства про кримінальну відповідальність за насильницькі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини з огляду на імплементацію конвенцій Ради Європи. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їхніх суперечностях, розвитку та змінах, що дає змогу об'єктивно оцінити розподіл статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи й статевої недоторканості дитини; формально-логічний метод, завдяки якому виявлено елементи правового механізму статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини; порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу чинного законодавства й міжнародних нормативних актів. Теоретичним підґрунтям публікації стали праці вітчизняних та іноземних учених, присвячені аспектам статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканості дитини. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що здійснено розподіл статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини й надано кримінально-правову характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини (ст. 152, 153 КК України). **Висновки.** Встановлено, що головним безпосереднім об'єктом досліджуваних злочинів є статеві недоторканість дитини, тобто абсолютна заборона вступати в сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи, у супереч справжньому волевиявленню такої особи або ігноруючи його. З'ясовано, що «статеві свобода» та «статеві недоторканість» – кримінально-правові категорії, що мають самостійний характер. Статеві недоторканість – це право особи не зазнавати сексуального насильства, право на захищеність від сексуальних посягань (пасивне право), водночас статеві свобода – це право на вибір статевих партнерів і не заборонених законом форм сексуальної поведінки. Із суб'єктивної сторони всі злочини проти статевої недоторканості дитини мають характерну ознаку – прямий умисел. Водночас психічне ставлення винного до віку потерпілого може набувати вигляду необережної форми вини. Акцентовано на невідповідності кваліфікованих складів злочинів, передбачених ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України, основних складах цих злочинів щодо наявності добровільної згоди малолітньої особи й запропоновано кримінально-правові шляхи усунення виявлених законодавчих суперечностей, зокрема: відмова від ознаки кваліфікованих складів злочинів, передбачених ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України, сформульовано як «незалежно від її добровільної згоди» з одночасним перенесенням відповідальності за (добровільні) статеві зносини з малолітньою особою до ст. 155 КК України; усунення ознаки насильства в кримінально-правовій характеристиці дій сексуального характеру, передбачених ст. 153 КК України.

Ключові слова: дитина; статеві свобода; статеві недоторканість; сексуальне насильство; криміналізація; кримінально-правова характеристика.

Вступ

Відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини стратегічною метою у сфері забезпечення прав дитини є права дітей в Україні, які забезпечено та захищено відповідно до загальновізнаних міжнародних, зокрема європейських, стандартів; враховано найкращі інтереси та думки дитини під час прийняття рішень, які її стосуються. Однією з проблем, на розв'язання якої спрямовано стратегічний напрям, є недостатня ефективність системи запобігання та протидії порушенням прав дітей, зокрема насильству щодо дітей ("Ukaz Prezydenta", 2021).

Кримінально-правова характеристика формується на підставі аналізу ознак злочинів, що мають значення для розв'язання питання щодо наявності складу злочину, правильної його кваліфікації,

з'ясування інших кримінально-правових питань, зокрема тих, що мають вирішення в процесі постановлення вироку. Кримінально-правова характеристика – це опис ознак, які відрізняють злочин від іншого правопорушення, класифікація злочинів за видами, ступенем небезпеки тощо (Aleksandrov et al., 2002).

Для розуміння кримінально-правової характеристики слід зважати на те, що в ній повинні відбиватися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їх соціальної та юридичної природи (сутності), суспільної небезпечності, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо (Borysov, & Pashchenko, 2005).

Мета і завдання дослідження

Мета та завдання публікації – здійснити розподіл статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини й надати кримінально-правову характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 29 Основного Закону, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Стан забезпечення реалізації права людини (будь-якого віку) на її свободу та недоторканість (зокрема статево) справедливо визнано показником морального здоров'я суспільства, індикатором його духовності та ставлення до загальнолюдських цінностей ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996).

У структурі насильницької злочинності одним із її різновидів є статеві кримінальні правопорушення. Статеві кримінальні правопорушення – це сукупність суспільно небезпечних діянь, спрямованих проти статевої свободи та статевої недоторканості людини. Вони порушують установлений законодавством порядок вільних статевих зносин осіб між собою та мають характерну ознаку – значні негативні психологічні наслідки для потерпілих від статевого насильства осіб. Слід враховувати, що такі злочини спрямовані на задоволення статевої пристрасті особи як у природних формах, так і в різних формах статевого збочення, що виходять за межі суспільних принципів статевої моральності щодо «класичного» характеру й способів задоволення статевої пристрасті (Orlovskiy, 2020).

До кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, норми про відповідальність за які об'єднані в розділі IV Особливої частини КК України, належать: 1) зґвалтування (ст. 152); 2) сексуальне насильство (ст. 153); 3) примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); 4) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155); 5) розбещення неповнолітніх (ст. 156). Залежно від того, чи застосовано під час вчинення таких кримінальних правопорушень фізичне та психічне насильство, їх можна поділити на дві групи:

1) злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, пов'язані із застосуванням насильства (ст. 152, 153, 154 КК України), тобто так звані «насильницькі сексуальні злочини»;

2) кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, не пов'язані із застосуванням насильства (ст. 155, 156 КК України) – так звані «ненасильницькі сексуальні кримінальні правопорушення».

Тому одним із чинників, який об'єднує всі ці злочини, є родовий об'єкт посягання. На думку О. М. Ігнатова та М. Й. Коржанського, об'єктом статевих злочинів є відносини у сфері сексуального життя, що склалися в суспільстві (Korzhan'skyi, 1996; Ignatov, & Krasinov, 1998). С. Д. Шапченко уточнює об'єкт, вказуючи на права, свободи й інтереси особистості у сфері статевого життя (Shapchenko, 2000). Відносини у сфері сексуального життя О. М. Яковлев визначає як «сукупність форми статевого спілкування між людьми, що склалися на певному етапі розвитку суспільства, що охороняються як нормами моралі, так і нормами права» (Iakovlev, 1969). Щодо об'єктів конкретних статевих злочинів, то на це питання в науці існують різні погляди.

Родовим об'єктом злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділі IV Особливої частини КК України, є статева свобода та статева недоторканість особи.

У теорії кримінального права можна прослідкувати різні думки щодо визначення поняття «статева свобода». Так, П. Осипов розуміє під статевою свободою жінки відповідну до вимог соціалістичної моралі діяльність жінки, яка здатна до самовизначення у сфері статевого життя для задоволення власних статевих потреб (Osipov, 1967). Подібне визначення пропонує Л. Андрєєва. На її погляд, статева свобода – це здатність дорослої людини розпоряджатися собою у сфері статевого спілкування з іншими особами (Andreeva, 1962).

Зовсім інше визначення пропонує Б. Бліндер, який вважає, що статева свобода – це свобода від будь-якого примусу у сфері статевих відносин (Blinder, 1966). Водночас не можна погодитися з Б. Бліндером і П. Осиповим, які вважають, що статевою свободою мають тільки жінки. Сучасне кримінальне законодавство однаково здійснює охорону статевої свободи як жінки, так і чоловіка. Так, потерпілим від зґвалтування за ст. 152 КК України може бути особа будь-якої статі.

Під статевою недоторканістю слід розуміти суспільні відносини у сфері сексуального життя, що визначають абсолютну заборону вступати в статеві зносини з іншими особами. Недоторканіми в статевому розумінні є як неповнолітні, які через певні фізичні чи психічні вади не здатні реалізувати свою статевою свободу, так і неповнолітні до 16-річного віку або до досягнення статевої зрілості. При чому згода таких осіб на статеві зносини або інші сексуальні стосунки жодної юридичної сили не має, оскільки особи не мають права вільно реалізовувати свої статеві потяги (Dzhuzha et al., 2018; Melnyk et al., 2019).

Статева недоторканість є основним об'єктом таких складів злочинів, як зґвалтування неповнолітньої (малолітньої) особи (ч. 3, 4 ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ч. 2, 3 ст. 153 КК України), вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла 16-річного

віку (ст. 155 КК України), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України).

Маючи підґрунтям зазначені вище положення, розглянемо окремі дискусійні кримінально-правові моменти насильницьких злочинів, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість дитини. Імплементация міжнародних конвенцій Ради Європи зумовила ухвалення законів від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII ("Zakon Ukrainy", 2017) і від 14 березня 2018 року № 2334-VIII ("Zakon Ukrainy", 2018), на підставі яких внесено зміни до розділу IV Особливої частини КК України.

Передусім слід розтлумачити, що означає розбещення неповнолітніх, оскільки переважно люди не розуміють змісту цього злочину. З об'єктивної сторони злочин полягає у вчиненні розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне й моральне розбещення неповнолітніх. Розпусні дії можуть бути як фізичними, так й інтелектуальними. Фізичне розбещення – це, зокрема, оголення статевих органів винної або потерпілої особи, мацання їх, інші непристойні дотики, які викликають статеve збудження, навчання онанізму, вчинення в присутності потерпілого статевого акту, акту онанізму. Інтелектуальне розбещення може полягати, наприклад, у цинічних розмовах з потерпілим на сексуальні теми, розповідях відвертих, натуралістичних сексуальних історій, фотографуванні потерпілих у різних сексуальних позах, демонстрації порнографічних предметів. Використання в процесі вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, а також примушування до участі в їх створенні потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 301 КК України (Yaremenko, 2020).

Зґвалтуванням є вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) ("Kriminalnyi kodeks", 2001). У порівнянні з попередньою редакцією ст. 152 КК України, ця стаття, викладена в редакції Закону від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII, істотно розширила межі об'єктивної сторони складу злочину «зґвалтування», зокрема:

– статеvими зносинами з погляду інкримінування попередньої редакції ст. 152 КК України вважався тільки природний (гетеросексуальний) статевий акт (коїтус) – введення статевого члена чоловіка в жіночу піхву, яке може викликати вагітність. Наразі зґвалтуванням визнано не лише згаданий акт (останній, з огляду на термінологію, використано в ст. 152 КК України, вочевидь, має тлумачитись як вагінальне проникнення в тіло жінки з використанням геніталій чоловіка), а й інші різновиди проникнення у вагіну (жіночу піхву), а також проникнення в анус або рот іншої особи (тобто в отвори тіла людини, біологічно для цього

не призначені) за допомогою як статевого члена чи іншої частини тіла людини, так і будь-якого предмета (Yurtaieva, 2020);

– раніше статеві зносини визнавалися зґвалтуванням за умови, що вони поєднуються із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Один із трьох вказаних альтернативно способів як складова цілеспрямованої злочинної поведінки та криміноутворювальна ознака слугували основному злочинному діянню (статеvим зносинам), вчинявся заради останнього. Водночас перелік способів, за наявності хоча б одного з яких природні статеві зносини між особами жіночої і чоловічої статі визнавалися зґвалтуванням, був вичерпним.

З огляду на зміни, внесені до КК України протягом останніх років, що спричинили зміни до традиційного визначення поняття «зґвалтування», розширення форм учинення примушування до вступу в статевий зв'язок, зміну назви та диспозиції ст. 153, що тепер установлює відповідальність за сексуальне насильство (зважаючи на положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству 2011 року або Стамбульської конвенції), запровадження відповідальності за вступ у добровільні статеві зносини з неповнолітньою особою, виникає потреба в детальнішому аналізі законодавчих ініціатив щодо внесення змін і доповнень до КК України, що стосуються насильницьких статевих злочинів (Yurchenko, 2021).

Стаття 152 КК України, викладена в редакції Закону від 6 грудня 2017 року, як на криміноутворювальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб, а на недобровільність – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднане із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення (Yurtaieva, 2020).

Відповідно до Закону від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII внесено серйозні корективи щодо юридичної оцінки природного статевого акту з малолітньою особою та іншого сексуального проникнення в тіло такої особи. До набрання чинності цим Законом у доктрині та судовій практиці спиралися на те, що лише малолітній вік особи (недосягнення 14-річного віку) не завжди свідчить про наявність безпорадного стану як ознаки зґвалтування (про безпорадний стан особи див. нижче). Питання про наявність або відсутність безпорадного стану потерпілого і, відповідно, кваліфікацію дій винуватого (за ст. 152 або ст. 155 КК) вирішувалося в кожному

конкретному випадку з огляду на індивідуальні особливості розвитку та виховання малолітньої особи. Ішлося зокрема про те, що в сучасних умовах сексуальної розкृतості ключове значення під час розв'язання зазначеного питання повинен був мати не стільки певний вік як своєрідна презумпція наявності безпорадного стану, скільки ступінь обізнаності й інформованості конкретної малолітньої особи з питань статевого життя. Аналогічний підхід застосовувався й щодо насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (попередня редакція ст. 153 КК), якщо потерпілою від цього злочину була малолітня особа (Yurtaieva, 2020).

Вказівка в ч. 4 ст. 152 КК, викладеної в редакції Закону від 6 грудня 2017 року № 2227, на «дії, передбачені ч. 1 цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди», дає змогу стверджувати, що сексуальне проникнення в тіло малолітньої особи визнається згвалтуванням незалежно від того, чи давала така особа на це згоду, чи є остання добровільною (така згода визнана законодавцем фікцією) або вимушеною, чи розуміла малолітня особа характер і значення вчинюваних стосовно неї дій тощо. Тобто в КК України втілено ідею законодавчої конкретизації віку, недосягнення якого зобов'язує правозастосувача беззастережно розцінювати сексуальне проникнення в тіло відповідної особи як згвалтування. З огляду на інформаційне та виховне навантаження аналізованої кримінально-правової заборони, слід визнати виправданою вміщену в ній вказівку саме на певний вік потерпілої особи, а не на її малолітній стан. Так само вирішується питання кримінально-правової оцінки сексуального насильства, вчиненого щодо малолітньої особи (ч. 4 ст. 153 КК України).

Поняття добровільної згоди окреслено в примітці ст. 152 КК України. Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Водночас очевидним є оцінний характер «супутніх обставин», згаданих у примітці. До речі, остання не містить обмежувального застереження щодо того, що закріплене в ній розуміння добровільної згоди є прийнятним у процесі застосування лише ст. 152 КК України.

Однак, як зазначає К. В. Юртаєва, у практичному порадинику з кваліфікації статевих злочинів О. О. Дудоров вказує, що «у широкому сенсі згода особи на сексуальне проникнення в її тіло не може вважатися добровільною, якщо вона була надана, зокрема, під впливом застосування фізичного насильства, погрози його застосування, погрози іншого змісту (наприклад, погрози знищення чи пошкодження майна як потерпілої, так й іншої особи, погрози обмеження прав, свобод чи законних інтересів потерпілої або іншої особи), обману, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності,

безпорадного чи уразливого стану» (Iurtaieva, 2020). Загалом можна погодитися із зазначеною вище позицією. Згідно з визначенням, поданим у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, термін «добровільний» означає «такий, що здійснюється, діє і т. ін. з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу; протилежне примусовий» (Busel, 2005). Відповідно, добровільними, на нашу думку, слід вважати форми сексуальних стосунків, учинені без застосування будь-яких форм фізичного або психічного насильства, без використання безпорадного стану потерпілої особи, коли її волю (відсутність добровільної згоди) проігноровано, або шляхом обману, за якого зовні згода потерпілої особи має добровільний характер, проте така добровільність насправді є уявною, оскільки вона обумовлена обманом, застосованим до потерпілої особи. Такий спосіб вчинення злочину встановлено й для сексуального насильства, передбаченого в ст. 153 КК України (Yurtaieva, 2020).

На відміну від основних складів злочину, у ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК України встановлено відповідальність за згвалтування та сексуальне насильство, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Згідно з таким формулюванням дії сексуального характеру щодо малолітніх можуть мати насильницький характер, вчинятися із застосуванням безпорадного стану потерпілого, із застосуванням обману або навіть вчинятися добровільно, тобто за згодою потерпілого. Отже, законодавець відійшов від практики кваліфікації ненасильницьких статевих стосунків із малолітніми як згвалтування лише у випадках, коли особа не розуміла характеру та значення здійснюваних з нею дій сексуального характеру через своє розумове відставання або малолітній вік, що прирівнювалося до безпорадного стану потерпілого (п. 16 Постанови Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 року № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи») ("Postanova Plenumu", 2008). Саме за цим критерієм згвалтування у вигляді ненасильницьких статевих зносин з малолітніми відмежовували від діяння, передбаченого в попередній редакції ст. 155 «Статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості». У чинній редакції за ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України наявність згоди на вступ у відносини сексуального характеру з особою, що не досягла чотирнадцяти років, не впливає на кваліфікацію таких дій, тобто статеві зносини можуть мати як добровільний, так і насильницький характер, вчинятися з ігноруванням волі потерпілої особи – з використанням її безпорадного стану або, у певних випадках, – обману. З огляду на зазначене слід зробити логічний висновок, що згвалтування та сексуальне насильство у формі добровільної згоди малолітньої особи на вступ у статеві стосунки не лише втрачає насильницький характер, а водночас не має ознак інших форм

сексуальних стосунків без згоди сексуального партнера як обов'язкової умови кваліфікації за ч. 1 ст. 152 та ч. 1 ст. 153 КК України, та набуває форми добровільних статевих стосунків між особами, одна з яких (потерпілий, хоча таке формулювання й відсутнє у ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України) не досягла віку чотирнадцяти років. Убачається, що зазначені зміни є невиправданими ані з погляду формальної логіки, оскільки кваліфікований склад злочину за наявності добровільної згоди потерпілого суперечить основному, ані з правової точки зору, оскільки добровільні сексуальні стосунки з малолітньою особою фактично прирівнюються до складу, передбаченому ст. 155 КК України «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», проте з іншими віковими ознаками суб'єкта та потерпілого від злочину (Yurtaieva, 2020).

Слід зауважити, що види кримінального насильства визначено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі – Постанова). Відповідно до п. 23 цієї Постанови насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). Отже, це дає змогу зробити висновок, що існує два види насильства: фізичне й психічне (Vilenko, 2019).

Згідно зі ст. 153 КК України сексуальне насильство – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Нова редакція ст. 153 КК України цілком справедливо не оперує позбавленням юридичної визначеності та морально застарілим слово-сполученням «задоволення статевої пристрасті неприродним способом». Вказівка на «неприродність» статевих зносин виглядала анахронізмом у світлі здобутків сучасної сексології та сексопатології. Використання згаданого звороту в попередній редакції ст. 153 КК спонукало до застереження щодо того, що кримінальна караність поведінки, передбаченої цією статтею КК України, визначається не так званою неприродністю способів задоволення статевої пристрасті, можливою гомосексуальною спрямованістю чи аморальністю дій, а їхнім насильницьким характером. Так, український законодавець виходить з того, що здійснюваний на добровільних засадах гомосексуалізм, тобто сексуальний потяг до осіб своєї статі, має розглядатися не як діяння, заборонене під загрозою настання кримінальної відповідальності, а як особливий стан організму людини, нетипова сексуальна поведінка.

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки сексуального насильства збігаються з такими ж ознаками

зґвалтування, розкритими вище, за винятком того, що об'єктивна сторона складу зазначеного злочину охоплює лише такі дії сексуального характеру, які не полягають у проникненні в тіло іншої особи. Відповідно, диспозиція ч. 1 ст. 153 КК України має описово-відсильний характер.

Досліджуючи посилення кримінальної відповідальності за статеві злочини проти неповнолітніх, Л. І. Шеховцова наводить досвід окремих країн у протидії цим злочинам: у деяких цивілізованих країнах світу (США, Великобританія, Ізраїль, Польща, Чехія) та країнах СНД (Молдова, Російська Федерація) за статеві злочини проти неповнолітніх введено досить жорсткі санкції. Наприклад, у США призначається довічне позбавлення волі або навіть смертна кара. Також у деяких штатах запроваджено хімічну кастрацію. У Великобританії можуть позбавити волі на строк до 10 років лише за перегляд картинок з оголеними дітьми. Створено державний реєстр педофілів, які пройшли процедуру хімічної кастрації. У Польщі також ввели хімічну кастрацію, яка є примусовою для осіб, які зґвалтували молодших за 15 років дітей. В Ізраїлі за рішенням суду педофілам також роблять хімічну кастрацію, водночас надаючи їм психологічну допомогу (Korniienko, 2019).

Продовжуючи аналіз стану захищеності статевої недоторканості неповнолітніх, зазначимо, що відповідно до КК України в ч. 2 ст. 22 передбачено знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років – за вчинення зґвалтування та сексуального насильства. Враховуючи, що в чинній редакції ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України передбачено відповідальність за дії сексуального характеру незалежно від добровільної згоди особи, що не досягла 14-річного віку, тобто як без її добровільної згоди, так й у формі добровільних статевих контактів між суб'єктом злочину та потерпілим, доходимо висновку, що нормами КК України беззастережно, за об'єктивним критерієм криміналізовано добровільні статеві зносини між неповнолітніми партнерами, один з яких досяг 14-річного віку, а інший – ні. Водночас, відповідно до буквального тлумачення норм КК, різниця у віці суб'єкта злочину та «потерпілого» значення для кваліфікації не має. З огляду на зазначене, не повністю послідовною є позиція О. О. Дудорова, який, з одного боку, підтримує втілення КК України ідеї законодавчої конкретизації віку, недосягнення якого має беззастережно розцінювати сексуальне проникнення в тіло відповідної особи як зґвалтування (Dudorov, 2018), а з іншого – цілком справедливо, на наш погляд, зауважує, що, відповідно до ст. 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, положення кримінального закону не мають поширюватися на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, які здійснюються за взаємною згодою (Dudorov, 2018). З огляду на формулювання ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153 КК України, обидві зазначені позиції є

взаємозаперечними, і вони, на наш погляд, досить яскраво відтворюють незадовільний стан регулювання чинними нормами КК відповідальності за статеві відносини між неповнолітніми (Yurtaieva, 2020).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що здійснено розподіл статевих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини й надано кримінально-правову характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини (ст. 152, 153 КК України).

Висновки

Внесені зміни (закони від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII ("Закон України", 2017) та від 14 березня 2018 року № 2334-VIII ("Кримінальний кодекс", 2001)) до КК України, безумовно, є позитивними та спрямованими на захист прав постраждалих від насильства, оскільки й дотепер практика притягнення до відповідальності гвалтівників є незначною. Це в той час, коли, за міжнародними даними, у середньому одна з кожних п'яти жінок бодай раз у житті зазнавала сексуального насильства.

REFERENCES

- Aleksandrov, Yu.V., Antypov, V.I., & Volodko, M.V. (et al.). (2002). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. The general part]*. Ya.Yu. Kondratiev (EDs.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Andreeva, L.A. (1962). Sostav prestupleniia iznasilovaniia v sovetskom ugolovnom prave [Components of the crime of rape in Soviet criminal law]. : *Candidate's thesis*. L. [in Russian].
- Bilenko, P.S. (2019). Domashnie nasytstvo yak proiav kryminalnoho nasytstva [Domestic violence as a manifestation of criminal violence]. *Pravovyi chasopys Donbasu, Legal magazine of Donbass*, 3(68), 95-102. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-95-102> [in Ukrainian].
- Blinder, B.A. (1966). Otvetstvennost za iznasilovanie po sovetskomu ugolovnomu pravu [Responsibility for rape under Soviet criminal law]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Tashkent [in Russian].
- Borysov, V., & Pashchenko, O. (2005). Do pytannia pro sutnist kryminalno-pravovoi kharakterystyky zlochyniv [On the question of the essence of the criminal-legal characteristics of crimes]. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3(42), 180-190 [in Ukrainian].
- Busel, V.T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopovn.) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions)]*. Kyiv: Perun [in Ukrainian].
- Dudorov, O.O. (2018). *Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby (osnovni polozhennia kryminalno-pravovoi kharakterystyky) [Crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person (basic provisions of criminal law characteristics)]*. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., Savchenko, A.V., & Cherniei, V.V. (Eds.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] (2nd ed., rev.)*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Iakovlev, Ia.M. (1969). *Polovye prestupleniia [Sexual crimes]*. Dushanbe: Irfon [in Russian].
- Ignatov, A.N., & Krasinov, Iu.A. (1998). *Ugolovnoe pravo Rossii [Criminal law of Russia]*. Moscow: Norma-INFRA [in Russian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Korniienko, M.V. (2019). Informatsiine zabezpechennia vyavleniia, rozsliduvannia ta poperedzhennia nasylnytskykh zlochyniv shchodo ditei [Information support for detection, investigation and prevention of violent crimes against children]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 232-238. doi: 10.31733/2078-3566-2019-3-232-238 [in Ukrainian].
- Korzhanskyi, M.Y. (1996). *Kryminalne pravo Ukrainy. Chastyna zahalna [Criminal law of Ukraine. The general part]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
- Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2019). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] (11th ed., rev.)*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
- Orlovskiy, B.M. (2020). Determinanty nasylnytskykh statevykh zlochyniv u kryminolohichnii nautsi [Determinants of violent sexual crimes in criminology]. *Pravo i suspilstvo, Law and society*, 2(3), 44-50. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.7> [in Ukrainian].
- Osipov, P.P. (1967). Polovye prestupleniia (Obshchie poniatiia, sotsialnaia sushchnost i sistema sostavov) [Sexual crimes (General concepts, social essence and system of compounds)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. L. [in Russian].
- Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy "Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby": vid 30 trav. 2008 r. No. 5 [Decision of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in cases of crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person" from May

- 30, 2008, No. 5]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> [in Ukrainian].
- Shapchenko, S.D. (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehulivannia v pravovii systemi Ukrainy: poniattia ta struktura [The mechanism of criminal law regulation in the legal system of Ukraine: concept and structure]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 40, 34-39 [in Ukrainian].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro Natsionalnu stratehiu u sferi prav liudyny": vid 24 berez. 2021 r. No. 119/2021 [Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy in the Sphere of Human Rights" from March 24, 2021, No. 119/2021]. (n.d.). *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> [in Ukrainian].
- Yaremenko, M. (2020). Problemy suchasnoho kryminalnoho zakonodavstva u sferi zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti [Problems of modern criminal law in the field of crimes against sexual freedom and sexual integrity]. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo, Enterprise, economy and law*, 11, 218-2260. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.38>
- Yurchenko, R.A. (2021). Udoshkalennia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za nasylntski statevi zlochyny [Improving the criminal legislation of Ukraine on liability for violent sexual crimes]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 1, 260-263. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/65> [in Ukrainian].
- Yurtaieva, K.V. (2020). Systemnyi analiz kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny proty statevoi svobody ta nedotorkanosti osoby, vchyneni nepovnolitnymi [Systematic analysis of criminal liability for crimes against sexual freedom and inviolability of a person committed by minors]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(22), 35-47 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo zakhystu ditei vid seksualnykh zlozhyvan ta seksualnoi ekspluatatsii": vid 14 berez. 2018 r. No. 2334-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on the Protection of Children from Sexual Abuse and Sexual Exploitation" from March 14, 2018, No. 2334-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy": vid vid 6 hrud. 2017 r. No. 2227-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence" from December 6, 2017, No. 2227-VIII]. (n.d.). *ips.ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/T172227?an=1> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2002. 408 с.
- Андреева Л. А. Состав преступления изнасилования в советском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук. Л., 1962. 230 с.
- Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 95–102. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-95-102>.
- Блиндер Б. А. Ответственность за изнасилование по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ташкент, 1966. 27 с.
- Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.
- Дудоров О. О. Злочини проти statevoi svobody та statevoi nedotorkanosti osoby (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. порадник. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Черня. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
- Яковлев Я. М. Половые преступления. Душанбе : Ирфон, 1969. 453 с.
- Игнатов А. Н., Красинов Ю. А. Уголовное право России : учебник. М. : Норма-ИНФРА, 1998. 463 с.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Корнієнко М. В. Інформаційне забезпечення виявлення, розслідування та попередження насильницьких злочинів щодо дітей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 232–238. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-232-238>.
- Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна. Київ, 1996. 286 с.
- Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
- Орловський Б. М. Детермінанти насильницьких statevix zlochiniv у кримінологічній науці. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (3). С. 44–50. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.7>.

- Осипов П. П. Половые преступления (Общие понятия, социальная сущность и система составов) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Л., 1967. 22 с.
- Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.
- Шапченко С. Д. Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2000. Вип. 40. С. 34–39. (Серія «Юридичні науки»).
- Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.
- Яременко М. Проблеми сучасного кримінального законодавства у сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 11. С. 218–226. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.38>.
- Юрченко Р. А. Удосконалення кримінального законодавства України щодо відповідальності за насильницькі статеві злочини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 260–263. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/65>.
- Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 35–47.
- Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації : Закон України від 14 берез. 2018 р. № 2334-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T172227?an=1>.

Стаття надійшла до редколегії 31.03.2021

Levchenko Yu. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Department of Criminology and Criminal Enforcement of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>;

Loban D. – Judge of the Chernigivsky District Administrative Court, Chernihiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6314-0778>

Criminal-Legal Characteristics of Violent Crimes against Sexual Freedom and Sexual Integrity of the Child

The purpose of this article analyzes the scientific views on the application of legislation on criminal liability for violent crimes against sexual freedom and sexual integrity of the child, taking into account the implementation of Council of Europe conventions. Methodology. Methodological tools are selected in accordance with the purpose, specifics of the object and subject of research. The research used a dialectical method of scientific knowledge of socio-legal phenomena in their contradictions, development and changes, which allows to objectively assess the distribution of sexual crimes against sexual freedom and sexual integrity of the child; formal-logical method, by means of which the elements of the legal mechanism of sexual criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of the child are revealed; comparative law method was used in the analysis of current legislation and international regulations. The theoretical basis of the publication were the works of domestic and foreign scholars on aspects of sexual criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of the child. Scientific novelty. The author distributes sexual criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a child and provides a criminal description of objective and subjective signs of violent crimes against sexual freedom and sexual integrity of a child (Articles 152, 153 of the Criminal Code of Ukraine). Conclusions. It has been established that the main direct object of these crimes is the sexual integrity of a child, ie the absolute prohibition of sexual intercourse with a person who is not a holder of sexual freedom, contrary to the true will of such a person or ignoring him. It has been established that «sexual freedom» and «sexual inviolability» are criminal law categories that have an independent character. Sexual integrity is a person's right not to be sexually abused, the right to protection from sexual assault (passive right), and sexual freedom is the right to choose sexual partners and forms of sexual conduct not prohibited by law. From a subjective point of view, all crimes against the sexual integrity of a child are characterized by direct intent. At the same time, the mental attitude of the perpetrator to the age of the victim may take the form of a careless form of guilt. Attention is drawn to the inconsistency of the qualified corpus delicti provided for in Part 4 of Art. 152 and Part 4 of Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine, the main components of these crimes on the presence of voluntary consent of a minor and the proposed criminal law ways to eliminate identified legal inconsistencies, in particular: refusal of a sign of qualified corpus delicti under Part 4 of Art. 152 and Part 4 of Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine, formulated as «regardless of her voluntary consent» with the simultaneous transfer of responsibility for (voluntary) sexual intercourse with a minor to Art. 155 of the Criminal Code of Ukraine; elimination of a sign of violence in the criminal-legal characteristic of actions of sexual character provided by Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine

Keywords: child; sexual freedom; sexual integrity; sexual violence; criminalization; criminal-legal characteristics.